

յատենի լալոտ աչաւք եւ ողբալի: Յայտնի է՝ Մխիթար Գօշ եւ Մխիթար Այրիվանեցի իրարու հետ շփոթուած են:

Է. Իր մօտահաս մահուան գուշակ Մխիթար գրած է կտակ մը (Կիր., էջ 114):

ՈճԸ: Գետիկցի վարդապետին ոճն ինծի ծանօթ գրութիւններէն դատելով այնքան օրինակելի ոճ մը չէ, սակայն համեմատութեամբ ժամանակից արեւելեան մատենագիրներու ընտիր է եւ պատուաբեր:

(Վերջ:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐ ԳՕՁԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՁԵՌԱԳԻՐՔ

ԵՐՈՒՍԱԳԷՄԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱՎՈՐԵԱՆՑ ՁԵՌԱԳՐԱՑ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

ԹԻԻ 366.

Հին, գեղեցիկ, խոշոր բոլորգործ գրչա-գրուած է Դատաստանագիրքս. Մեծ. 24X17 սմ.: Գրութիւն՝ 20X13 սմ.: Տողք՝ սկզբէն՝ 26, մնացածը՝ 25, Նիւթ՝ թուղթ: Գէշ կերպով վնասուած խոնաւութենէ. պակասաւոր, եւ այս վիճակի մէջ, նոր կիսալաթ կազմով պահուած է: Գրչութեան հնութենէն կարելի է հետեւեցնել թէ շատ հեռու չէ Մխիթար Գօշի ժամանակէն: Ոչ մէկ հետք կամ յիշատակարան Ձեռագրի մասին: Գլխագիրք, խորագիրք սուսրով. լուսանցաղարդք պարզ, մութ կարմիր:

ԺԳ. Սկսուածը. «...ն որչափ կենդանի իցէ. Հայր-եթէ ոչ կամիցի ունել եւ կին... որդւոց իւրոց եւ մեռաւ ոք յորդւոցն, իշխանութիւն է մաւրն ժառանկել զնոսին»:

Այս մասը կը հասնի մինչեւ «ՄԾԱ» կանոն, եւ կը յաջորդէ ասոր.

«Արէնք յաղթող թագաւորաց Կոստանդիանոսի թէոդոսի եւ Լեւոնի»՝ «Ջաւրէնս բարի եւ ճշմարիտ տէր Աստուած ի սկզբանէ ետ մարդոյն» եւ այլն յառաջաբանով, որով վերջին խօսքերն են. «Եւ կոչեաց զհրեայս եւ զհօթանոսս յաւեառարանական աւրէնս իւր որում հաւատացին երանեալ եւ փառաւորեալ թա-

գաւորքն սկսեալ ի մեծէն Կոստանդիանոսէ որ եղլայս աւրէնք. առաջին կանոն»:

«...» Վասն ժառանգութեան ընչից հարցն. մինչեւ «Վասն որ կորուսանէ իրս ի հոգեւորանս»:

«Վասն նոյն խորհոյ»:

Բայց այս մասը կ'ընդհատի ճիշտ կանոնին կամ յօդուածին՝ հետեւեալ բառերով. «Եւ քեռիքն եւ նոցին որդիքն ոչ մաւտին ի ժառանկելն որչափ մայրն եւ հայրենի ազգն կայ. ապա թէ չկան՝ գան ի ժառանկել քեռիքն. թէ չառնու այր՝ ընդ որդիսն ժառանկէ որպէս եւ գրեցաք. ապայ թէ...»:

Ասոր կը յաջորդէ. «Կին որ պոռնկի ընդ աւտար ծառա, թէ յետ երիցս ասելոյն ոչ խորշի ի նմանէ, ստրկաւ. եւ նա ի նորին ծառայութիւն»:

Այս մասն ալ կ'ընդհատի հետեւեալ բառերով եւ կը վերջանայ Ձեռագիրս՝ «... համբաւ սուտ՝ մի՛ ընդունիցիք. մի՛... նիցիք ընդ անաւրինի լինել վկայ անիրաւ...»:

Գրիչը լուսանցքի վրայ քանի մը բառերու նշանակութիւնը բացատրող բառեր դրած է, զորոս ես ալ կը նշանակեմ հոս, իբրեւ հետաքրքրական.

«Թաղազս դատաստանաց կարգաց Եկեղեցւոյ եւ տան թագաւորի» գլխուն վրայ ենք. այսինքն «ՄԻԵ» յօդուած.

Փակէշն	բնագիր, իսկ լուսանցքի վրայ՝	«Իւր
Բաճիշն	» » » »	Բնիշն
Պապիշն	» » » »	Գրանիք
	«Կապ» (Փ տառը Գի փոխեր են):	
Պապիշն	բնագիր, իսկ լուսանցքի վրայ՝	Գապիշն
Գրապիշն	» » » »	Գրիշն
Բեհեշն	» » » »	Բեիշն
Ճապիշն	» » » »	Խեիշն
Կաճիշն	» » » »	Կապիշն
		(= կաճ)
Վապիշն	» » » »	Վապիշն
Վաբիշն	» » » »	Վաբիշն
Ապապիշն	» » » »	Ապապիշն
Կապիշն	» » » »	Ապապիշն

ԹԻԻ 182.

Այս Ձեռագիրը հաւաքածոյ մըն է կանոններու: Ծանօթ կանոնագրաց պէս Առաքելոց կանոններով կը սկսի, նոր յաւելուածներ ալ կան: Մանր նօտագիր, բայց ոչ ընտիր ուղղագրութեամբ. գրեթէ նոր, տոկոսն հաստ թղթի

վրայ. ամբողջ կաշեկազմ. 1795ին ընդօրինակուած ի Կ. Պոլիս Կեսարացի Պետրոս վարդապետի ձեռքով՝ Շղթայակիր-Կոլոտի սեփական օրինակի մը վրայէն: Այս շեռագիրն վերջն է Մխիթար Գօշի Դատաստանագիրքը եւ կը բռնէ 263—349 կրկնասիւն երեսները, $30 \times 19\frac{1}{2}$ սմ. մեծութեամբ. գլխագիրը եւ վերնագիրը, եւ սիւնագիծք՝ կարմիր:

Սկսուած. “Նախագրութիւնք գրոց դատաստանի”: Նախագրութեան ԺԱ. գլուխներուն ցանկը. եւ անմիջապէս.

“Երանելոյ վարդապետին Մխիթարայ արարեալ զգիրս դատաստանի՝ ի խնդրոյ Տեառն Ստեփաննոսի Աղուանից կաթողիկոսի, պատասխանի այնոցիկ որ բանբասեն զմեզ չոռնել Դատաստան, էջ 263—272, ԺԱ. գլուխը. — “Յիշատակարան սակաւութեամբ արարեալ եւ թէ յորում ժամանակի եւ հայրապետութեան, էջ 275, ամբողջ Ա. Սիւնակ:

Յետոյ. “Սկիզբն Դատաստանի, եւ թիւ գրոց ըստ կարգի. ԺԲ. գլուխ, էջ 275բ—319: Վերջին յօդուածն է այս մասին “վասն աւարի վաճառաց, ՄԾԱ:

Ասոր կը յաջորդէ. “Օրէնք յաղթող թագաւորացն Կոստանդիանոսի, Թէոդոսի եւ Լեւոնի, էջ 320—344բ:

Եւ վերջապէս, “Օրինագրութիւն եւ հեղինեայ թագուհւոյն մօրն Կոստանդիանոսի վասն զգուշանալոյ երգման, գլուխ Ի երրորդ, էջ 344բ—349:

Իսկ էջ 350—356ա նիւթերու համարբառական ցանկ մը՝ ընդօրինակող Նուաստ Նեակիր Պետրոս Աբելայ կեսարացիէն, որ ծանօթութիւն մը գրած է այս ցանկին սկիզբը. եւ երկու տեղ ալ յիշատակարանիկներ գրած, էջ 349, Բ. սիւնակին վերջը եւ 356ա, ցանկին վերջը:

ա. “Ո՛վ հարբ եւ եղբարք, յորժամ ընթեռնուիք կամ օրինակէք, զմեզսմած գծագրողս Պետրոս վարդապետ անուն՝ յիշեցէք, եւ օրինակիս եւս զըծագրողն զինքն եւս խնդրանք գրեալ է:

ՌՄԼԹ. եւ ի Մայիսի ԺԶ. ի պատրիարքարանն Ամենայն հայոց ի մեծն Պօլիս մայրաքաղաքի գծագրեցաւ ի յօրինակէն յայնմանէ, որ էր Գրիգոր եւ Յօհաննէս Աստուածաբան եւ լիաշնորհ Պատրիարքաց Երուսաղէմայ եւ Կոստանդնուպոլսոյ:

բ. “Մեծի Կոստանդնուպոլսոյ՝ Տեառն Զաքարիայ աղագասէր եւ բարեկարգ Պատրիարքին՝ ձեռնասուն աշակերտ եւ վէքիլ կեսարացի ի վանք զիւղէ, եւ յԱստուածատրեանց զարմէ, Պետրոս եւեթ եպիսկոպոս ձեռամբ իմով գրելով ի Պօլիս Պատրիարքարանն եղեալ յօրինակէն,

որ էր գրեալ՝ Տեառն Գրիգորի Սրբոյ Սաղիմայ, եւ Տեառն Յօհաննէս, սրբազան պատրիարքաց հրամանաւ գրեալ ի վայելումն ինձ, եւ յիշատակ ապագայ եղբարք. եւ աղաչեմ աղերսանօք՝ ի վայելելն, միով Հայր մերիւ յիշեցիք ի տէր՝ զիս, եւ զամենայն հոգեւոր եւ մարմնաւոր իմայինս: Որ եւ՝ յիշողքդ՝ լերուք յիշեալք յԱստուծոյ, աստ՝ եւ ի հանդերձեալսն, ամէն:

Գրի յիշատակարանս ՌՄԽԴ Եպ. ի Պատրիարքարանս ամենայն հայոց ի մեծն Պօլիս:

Խաչաձեւ կնիք սեւ թանաքով գրոշմուած, աղուցիկ գրերով

Բ. Ծ.

Պետրոս վարդապետ
1232,

ԹԻԻ 171.

Այս շեռագիրը Կանոնագիրք մըն է. ԿԵԺ. 30×25 սմ. երկսիւն, խոշոր Նոտրագիր, սիւնագիծեր կարմիր, ինչպէս նաեւ գլխագիրը եւ վերնագրութիւնք: Կարմիր կաշեկազմ, ոսկեղօծ կտրուածքներով. հաստ, անփայլ թուղթի վրայ: Իջաթիւեր գրէն նշանակուած մինչեւ 605, մնացած քանի մը թուղթեր դատարկ. սկիզբն ալ կան քանի մը դատարկներ: — Սկիզբն ալ վիմագիր պատկեր մը փակցուած, թարգմանչաց (Շնորհալի, Ս. Սահակ, Ս. Մեսրոպ, Նաւրեկացի), ճակատը, նկարազարդ խորանի կամ շրջանակի մը մէջ.

“Գիրք կանոնաց, Առաքելոց, Սրբոց հարց, Հայրապետաց, եւ ընդհանրական Տեառն Ներսէսի, եւ Դատաստանագիրք, հաւաքեցեալ ի յայսմ գրի օրինակեցմամբ. յօրինակեցի, ըստամպօլ, Նոր խանն, Ճանաչ, Թուրք. ԺԹ. Մարտի ամսոյն Ա. ին, արիստաքէս Էրիցու գիրքէն, ես մեղաւոր Ղըրմցի ձեր ոտաց հող անպէտ յարութիւն. եւ փրկչի թուոյն Ռ. Է. Ճ. Հ. Բ. մառտի ամսոյն Ա. ին սկիզբն արարաք. ո՛վ որ առնէ եւ կամ ընթեռնուի սխալանացն չի մեղադրէ, բարով վայելէ, տէր Աստուած խորին ծերութեան հասուցէ, մին Հայր մերիւ զիս յիշեցէ:”

Դատաստանագիրքէն յառաջ եւ Ղրիմեցւոյն ճիւղահամարէն վերջը. “Արդ որք ընթեռնուի ո՛վ զք սիրով սրտի, յիշման արէք զիս արժանի. նախ ՃԼԱ տարի յառաջ գրեալ էր. ապա անպէտ ոտաց հող Ղըրմցի յարութիւն Նօտարեաց, էվէտի ըստամպօլ Նոր խանն, Թվին

ճանաչ, եւ ծԹ. նոյններէրի ամսոյն Ա. որ եւ գիպողաց Աստուած ողորմի, (էջ 459 ա):

Դատաստանագիրքին վերջը, էջ 584 ա. «Աւարտումն գրոյս թուին հայոց Ռ. Բ. Ճ. Ի. Ա. ի նոյններէրի ծԹ. ին ըստամպօլ նոր խանն ձեռամբ խորմցի անպէտ յարութիւնին նստաւ ըրացեալ վերջն»:

Դատաստանագիրքը այս Ձեռագրին մէջ կը գրաւէ 459 բ—584 ա էջերը: Միւրեւնի Գօշի անունը չէ յիշուած:

Սկսուածք. «Յաղագս Առաջաբանութեան» (կարմրով): «Քաղաքականաց եւ յեկեղեցականաց դատաստանաց»: «Նախադրութիւն գրոց դատաստանի ընդ արդարութեան բամբասողաց. որք բամբասեն զմեզ թէ ոչ կայ ի հայք դատաստան», եւայլն: Լուսանքի վրայ նշանակուած է ՌՇԼԶ յօդուածաթիւը կանոնագիրքիս: Այս Առաջաբանութիւնը կը բռնէ 459 բ—475 էջերը. եւ վերջին յօդուածին թիւն է ՌՇԽԵ: Իսկ բռն «Դատաստանագիրք»ը կը սկսի 476 էջէն, եւ ՌՇԽԶ յօդուածաթիւով եւ կը վերջնայ ՌՉՂԵով, «վասն որ յաւարէ վաճառաց»:

Շատ ուշագրաւ է Դատաստանագիրքիս այս օրինակը, որ կը ներկայացնէ համառօտութեան մեթոտ մը¹:

ԹԻՒ 157.

Ձեռագիրը հաւաքածոյ մըն է: Մեծ. 35 × 25 սմ., բարակ փայլուն թուղթի վրայ, նոտրագիր, երկսիւն, սիւնագիծք եւ վերնագիրք սուսրով. կաշեկազմ. թուղթերը ցուցակագրողին կողմէն համարուած եւ նշանակուած վերլնթեր էջին ծայրը «438»: Հաւաքածուին բովանդակութիւն է.

«Փիլոսֆի այնոցիկ որ ի լինելութեանն խնդրոց եւ լուծմանց», եւայլն: «Փիլոնի կեանք իմաստնոց»: «Փիլոնի աստուածային օրինացն այլաբանութեան»: [Փիլոնի] Յաղագս կենաց վարուց Տեսականին: — «Հետեւեայցն սակս խօսեցեալ», եւայլն:

Բ. «Յովհաննու քահանայի Յաղագս անկիւնաւոր թուոց», 3¹/₂ կամ 4 թուղթի չափ.

¹ Ես քանի մը տեղերը բաղդաստեցի այս թիւ 171 օրինակին, թիւ 182 ի օրինակին հետ, եւ տեսայ որ թիւ 171 բ իրօք համառօտուած է: Գիրքը հարցմանց օրինակներուն մէջ ալ համառօտներ կան. այս մասին գրած եմ ՀԱ. ի մէջ, «Իսլամ» ի աւթիւ:

Ի հարկէ տարի ձեռաց ներքեւ գտնուող Ձեռագիրներու մէջ ալ կան համառօտ օրինակներ Գատաստանագրաց:

Ասոր կը յաջորդէ բուն գրչին Յիշատակաբանը, գրուած 2ԽԷ = 1298 ին, վահրամ Սարկաւազի կողմէն, աչտկերտ Ստեփանոսի գոյներ երիցանց, «ի ծոցն սնուցչի իմոյ աստուածաբնակ տաճարին Աստուածածնի եւ սուրբ Փրկչի Անպատիւ Արմէնի»: Իսկ նոր օրինակիս գրչն է Երուսաղէմայի Սարգիս. ՌՄԷ = 1758 ին:

Է. Կանոնագիրք. — Սկիզբը «Յանկ է միահամուռ կանոնքիս», որուն կը յաջորդէ «վարդապետութիւն առաքելոց», իր սովորական յառաջաբանով: Կը վերջնայ Յակոբայ Ղրիմեցոյն ազգաբանական կամ ճիւղահամարի կանոններով եւ տախտակներով:

Ը. Ոտանաւոր ի Կարապետ վարդապետէ ասացեալ Նոյի որդւոյն բաժին աշխարհացն վերայ այս բաժին քամայ. վասն քաղաքացն անուանք:

Ե. Յանուն Հօր եւ Որդո՛ւ եւ Հօգոյն սրբո՛ւ. Լեւոն եւ Կոստանդիանոս բարեպաշտ թագաւորաց քաղաքական օրինադրութեանս:

Սկսուած. «Տէրն եւ արարիչն Աստուածն մեր, որ ստեղծ զմարդն ի պատիւ անձնիշխանութեանն, օրէնս ետ նմա յօգնականութեան» (երկու երես):

Ասոր կը յաջորդէ. «Յանգ նախադրութիւն գրոց Դատաստանի», ծ. գլուխ կամ յօդուած. «Գիր դատաստանի ըստ ակնարկելո՛ւ կամաց Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի նախադրութեան գրոց դատաստանի Յօրում ընդդիմադրէ բամբասողաց եւ եթէ ոչ են դատաստանք»:

Այս տասը գլուխներուն կամ յօդուածներուն կը յաջորդէ. «Յանգ դատաստանի գրոց», ճԾԳ գլուխներով կամ յօդուածներով, որոնց առաջինն է. «Ա. վասն որ մեռանի եւ ոչ գրէ կտակ եւ ունի ուստերս եւ դստերս», իսկ վերջինն է. «ՃԾԳ. վասն որ թողու մարդ զգրաստ իւր ի պանոցի եւ չաւանդէ»: Այս ցանկին կը յաջորդէ. «Յաղագս Օրէնք թագաւորաց քրիստոնէից Կոստանդիանոսի եւ Թէոդոսի եւ Լեւոնի թագաւորաց Հոռովմայեցոց», երկու սիւնակ եւ եօթը տող. եւ ասոր կը յաջորդէ բուն Գատաստանագիրքը. (Ա.) «Կանոն վասն ժառանգութեան» էն, մինչեւ ճԾԳ:

Ասոր կը յաջորդէ. «Յանկ Դատաստանի գրոց գլուխը 2Ծ»: Ա. դատաւորաց եւ իշխողի քաղաքի. 2Ե. Աջկան որ ձեռն տուեն եւ մեռանի խօսնայրն: Ասոնց կը յաջորդեն ծԹ. Տիտղոսներ, եւ յետոյ՝ «Սահմանք Զինուորութեան հաստատութեան եւ ահարկութեան ի քաղաքական օրինացն կարգէ»: Ա—ԾԶ յօդուած: Յետոյ՝ «Յաղագս աստիճանաց ազգականութեան»: Յետոյ՝ «Գլուխը ընտրութեան ի

Մովսիսական օրինացն վասն իրաւանց», այս բոլոր գլուխներուն սկիզբը զատ զատ ցանկեր դրուած են: Ասոնց կը յաջորդէ՝ «Սկիզբն դատաստանի», նախ ցանկ մը Ա.—ՄԽԷ. գլուխներու կամ յօդուածներու. որմէ յետոյ՝ «Սկիզբն դատաստանաց» ի կամս Հօր եւ Որդո՛ւ նորա Յիսուս Քրիստոսի զօրութեամբ Հոգոյն սրբոյ. եւ Յաղագս վիճակի դատաստանաց» խորագրով: Վերջին (ՄԽԷ) գրական է՝ «Յաղագս այսահարաց անասնոց»: Այս օրինակն ալ չունի Մխիթար Գօշի անունը, եւ իբր օրինակ ուշագրաւ է բովանդակութեան կարգաւորութեամբ:

Զ. Անծինը մը Ս. Աստուածածնի ուղղեալ.

«Ամենօրհնեալ սրբուհի
դուստր դաւիթ արքայի,
գքեզ խօսեցան հարսն երկնի
մայր եւ ծընող Յիսուսի» սկսուածով.

Է. Աշխարհագրութիւն մը, թէեւ հեղինակին անունը չէ յիշած, բայց ցուցակագրողը (Սաւալան) թիկունքը փակցուած պիտակին վրայ նշանակած է արդէն («Աշխարհագրութիւն վարդանայ»): Նախ՝

«Այս են անուանք քաղաքաց», որուն կը հետեւի գաղափարողին կամ գրչին յիշատակարանը, այսպէս.

- Ա. «Թէ շատ կաֆայ չափես ի ձախ,
գտցես ի աջ գայ խիստ յաճախ.
- Բ. Բաժնէ Լանիւ բան շաղկապած,
եւ գիւտ զգիւտ վիճկիտ փակած:
- Գ. Կամքըդ մըշակ ծառայ դատես,
կանխեալ զանտէնըն վայելես:
- Ը. Իսպառ ժըպտիս լաս ըստ կոծով,
ըստ առաջի խաչին թըռչիս կառքով:
- Ժ.Ձ. Սաղմոս ասա վշտահաճայն:
առաջապահ առճրջաճայն:
- Լ.Բ. Փրփրացաւ ցաւ ցաւօք,
քարացաւ աւար ցաւաւք:

Յետոյ.

— «Նախ քան զամենայն խնդրեսցուք եղեալքն զէն եւ ապա զի ի նմանէ եղեալքս» սկսուածով տիեզերագրական Յառաջարան մը Աշխարհագրութեան (վարդանայ):

Աշխարհագրութենէն ետքը:

Ը. «Սրբոյ Եղիշայի Կանոնք. վասն դիւանահարաց եթէ պարտ իցէ օրէնս տալ, կամ թէ երախայից կնիք մինչգեռ դեւն ի նմայ է: Եւ ուրիշ կանոններ՝ նորին»:

Բ. «Երանելոյն Մեսրովպայ Հայոց վարդապետի»:

Ժ. «Եղեկայ կողբացոյ Հայոց վարդապետի» դարձեալ «նորին»:

Ժ. «Յաղագս նկարեալ պատկերաց»:

ԺԲ. «Վասն Քահանայագործութեան կարգաց պատրաստութեան»:

ԺԳ. «Քահանայապետը Հայոց մեծաց» մինչեւ Սարգիս կաթողիկոս:

ԺԴ. «Նպխսկոպոսը Կամսարական տան», «Մինչեւ ցճԾԵ թվականն որոյ տուամարիս լինի այս յորում արար նաւակատիս եկեղեցւոյն վարդանակերտի Գագիկ Կամսարական եւ հաս լուր աւետեաց թէ Շուշանն Կամսարական, դուստրն Վահանայ Պատրիկի, զնստով վանող անուն ժառանգեաց վասն Քրիստոսի Աստուծոյ չարչարեալ ի Խառան Միջագետացն» Ստացողին յիշատակարանը.

— «Յիշատակ է Գիրքս Սարենցի ի գիւղէն Նշեցի Սիմէօն Եպիսկոպոսին. ի սուրբ Յակոբայ գրքատունն որ յերուսաղէմ. եւ ըստ իւրոյ կտակին չունի որ իշխանութիւն հանելոյ զսա ի սրբոյ Աթոռոյս. վայելողք եւ օրինակողք ասացէք Աստուած ողորմի. ի ՌՄԺԷ թվին հայոց»:

ԹԻԻ 1183.

Այս շեռագիրն ալ հաւաքածոյ մըն է: Մեծ. $18\frac{1}{2} \times 13$ սմ. Կիլիկեան գրչութիւն ընտիր բոլորգրով: ԺԱ.—ԺԲ. դարու գործ ըստ իս, եթէ աւելի կանուխ չէ. դժբախտաբար եւ ոչ մէկ հետք եւ յիշատակ գրութեան մասին. վասն զի շեռագիրս գէշ գործածութեամբ մաշած թափած, եւ ինչ որ փրկուած է նոր կազմով պահեր են, պակասը լրացնելով նոտրագիր նոր ընդօրինակութեամբ: Այս վերջին աշխատութեան մասին եւս չկայ ո եւ է տեղեկութիւն:

Շեռագիրս կը բովանդակէ.

«Գիրք Սիրաքայ», որ բոլորովին տարբեր է Բագրատունիի հրատարակածէն 1868 ի շարս Աստուածաշունչ գրոց: — Բագրատունիին ծանօթ է Սիրաքայ գիրքին կրկին թարգմանութիւնը, ինչպէս որ կը դիտուի իր տուած ծանօթութենէն: — Այս մեր օրինակը թէ համառօտ է, եւ թէ թարգմանական շատ ուշագրաւ տարբերակներ կը ներկայացնէ:

Բ. Երեսուն երեք երեսներու վրայ բարոյագիտական գրուած մը Սիրաքի գիրքին ոճով եւ ուղղութեամբ, միեւնոյն գրչէ: Սկսուածն է այսպէս. «Կղիտարքոս ասէ ճանապարհորդք ի տունս եւ ի հայրենիս փութան. իսկ իմաստունք ի խելս եւ յիմաստութիւն» վերջն է այսպէս: «Որ մատուցանէ պատարագ՝ յընչից աղքատաց,

ղենո՛ւ զորդի առաջի հաւր իւրոյն (հմտ. «Բանք իմաստասիրաց», Սոփերք, Ա.):

Գ. «Աւրէնք յաղթող թագաւորաց քրիստոնէից կոստանդինոսի, եւ Թէոդոսի եւ Լեւոնի թագաւորաց Հռոմայեցոց»:

Սկսուած. «Ջաւրէնս բարի եւ ճշմարիտ Տէր Աստուած ի սկզբանէ ետ մարդոյն, եւ վերջ՝ «... որում հաւատացին երանեալ եւ փառաւորեալ թագաւորքն, սկսեալ ի մեծէն կոստանդինոսէ որ եդ զայս օրէնքն»:

Այս յառաջաբանէն ետքը դրուած է. «Կոմճոսի համարքն է, ցանկքն, լուսանցքի վրայ «DECRETALE»: եւ Ա.—ՃԾԳ. յօդուածներու կամ գլուխներու ցանկ մը, որոնց Ա.ը «Վասն ժառանգութեանց» եւ ՃԾԳ.ը «Վասն գրաստու եւ պանտոկի»: Ասոր կը յաջորդէ անմիջապէս. «Համառաւտին ցանկքն է», Ա.—ՁԶ. Ա.ը «Վասն դատաւորաց», իսկ ՁԶ.ը «Վասն ձեռն տուելոյ զաղջիկն»:

Այս մասին վերնագիրն է. «Վերնագիր է Համառաւտ ժողովումս Աւրինացս վերըստին»: Ասոր կը յաջորդէ. «Աւրէնք աստուածադիրք ի ձեռն Մովսէսի — Յելից գրոց», Լուսանցքներու վրայ նշանակուած են Ելից այն գլխահամարները, որոնցմէ քաղուած են օրէնքները. բուն գրչին բոլորգիր ընդօրինակութիւնը կ'ընդհատի — «սպա թէ ցուլն հարկանող լիցի յերեկն եւ յեռանդն, եւ բողոքեալ իցէ տեսուն նորա, եւ ը բառերով, եւ դործը կը շարունակուի նոտրագիր, նոր գրչէն, եւ կը վերջանայ. — «զի ամպն տեառն էր ի վրայ խորանին ի տուէ եւ հուր կայր ի վրայ նրա ի գիշերի առաջի ամենայն տանն խորայէլի յամենայն ի չուս իւրեանց: Կատարեցաւ: Ե՛ւք»:

ԹԻԻ 849.

Այս շեռագիրը հաւաքածոյ մըն է, կանոնագիրք եւայլն: Մեծ. 25 X 15 սմ., նոտրագիր, երկսիւն, հաստ, փայլուն թղթի վրայ. գլխագիրք, խորագիրք կարմրով, գլխաւոր մասեր խորանագարդ եւ լուսանցազարդ: Գրութեան տեղը, ժամանակը, գրիչը, եւ այլ պատմական ծանօթութիւնք անյայտ: Փայտ կաշեկազմ. լաւ պահած: Հաւաքածուս կը բովանդակէ.

ա. Կանոնագիրք, սկիզբն ունենալով «ցանկ է միահամուռ կանոնքիս»:

բ. Յաղագս պսակի ամուսնացելոյ (վարի լուսանցքի վրայ) «Կանոնք Յակոբա Ղրիմեցոյ»:

գ. Ոտանաւոր ի կարապետ վարդապետի

ասացեալ. Նշի որդոցն բաժին աշխարհացն վերա: Այս բաժին քամա վասն քաղաքացն աւուանք:

դ. Դատաստանագիրք Մխիթար Գօշի, որուն անունը սակայն ո եւ է տեղ չէ յիշուած: Դատաստանագիրքս կը սկսի. «Յանուն հաւր եւ որդո՛ւ եւ հոգոյն սրբո՛ւ, Լեւոն եւ կոստանդինոս Բարեպաշտ թագաւորաց, յառաջաբան քաղաքական աւրինագրութեանս»:

Սկսուած. «Տէրն եւ արարիչն Աստուածն մեր, որ ստեղծ» եւայլն: Ճիշտ նոյն է վերեւ նկարագրուած թիւ 157 շեռագրի մէջ գրուած Դատաստանագիրքի հետ (տես վերեւ): Եւ այնպէս կ'երեւի թէ ասիկա ընդօրինակուած ըլլայ նոյն Դատաստանագիրքէն, կամ նոյն դասակարգի վերաբերեալ օրինակէ մը: Հետեւաբար՝ բովանդակութեան եւ նիւթերու դասաւորութեան կողմէն միեւնոյն է ատոր հետ: Վերջին յօդուածն է Մխիթարայեցի խորհրդի անոնց:

ե. Անճիւնք մը Աստուածածնի ուղղեալ (տես վերեւ):

զ. «Այս են անուանք քաղաքաց» (տես վերեւ), որմէ անմիջապէս ետքը՝ «Թէ շատ կափայ չափես ի ձախ, գտցես ի յաջ գայ խիստ յաճախ» եւայլն (տես վերեւ):

է. Աշխարհագրութիւն (վարդանայ)՝ «նախ քան վամենայն» եւայլն սկսուած յառաջաբանով (տես վերեւ):

զ. Սրբոյ Եղեշայի կանոնք (տես վերեւ):

է. Դժոխոց (տես վերեւ): Նորին վասն ուրացողաց: Նորին վասն երախայից:

զ. Յոհաննու կոստանդնուպօլսի հայրապետին. «Քանզի ոչ եթէ ընդ վայր յիշեմք յաստուածային խորհուրդն» սկսուածով, Նորին բանք:

ժ. Մեծի Ագաթանգեղոսի բանէն որ զկայենէ:

ժբ. Երանելոյն Մեսրոպայ չայոց վարդապետին [«բարւոյր ողբայր ոմն»] (տես վերեւ):

ժգ. Եղեշայ կողբացոյ չայոց վարդապետի [«որ հաղորդի սուրբ խորհրդոյն»] (տես վերեւ): Նորին Եղեշայ, բան երկրորդ, գլուխք Ձ. [«Մուկն կամ այլ կայտառ ինչ»] (տես վերեւ):

ժդ. Յաղագս նկարեալ պատկերաց (տես վերեւ):

ժե. Վասն քահանայագործութեան կարգաց պատրաստութեան (տես վերեւ):

ձշ. Բաժանայապետք Հայոց մեծաց (տե՛ս վերեւ):

ձէ. Եպիսկոպոսք Կամսարական տան (տե՛ս վերեւ):

ԹԻՒՒ 42.

Անկիւրիա — Կարմիր-Վանքին մէջ ալ կային՝ Իմ կազմած Մայր ցուցակին համեմատ:

Թիւ 42. Չեռագիրը հաւաքածոյ մըն է եւ կը բովանդակէ

ա. Կանոնագիրք (ցանկեր, էջ 5—24, բնագիր, էջ 25—352), որ կը վերջանայ Աղուանից Սիմէոն կաթողիկոսի կանոնով, որու կը յաջորդէ Ճիւղահամարի վերաբերեալ գրուածներ, էջ 357—384):

բ. Մխիթար Գօշի Դատաստանագիրքը, էջ 385—654:

գ. Բառգիրք մը, որու խորագրին տեղը դատարկ, էջ 665—718:

Մեծ. 17.4×19.8 սմ., նոսրագիր, գրուածեան տեղը, ժամանակը անյայտ, բայց անշուշտ 1609էն ետքը: Գրիչն է Կեսարացի Պետրոս երէց, գրուած «ի վայելումն Տէր Պետրոսին»:

ԹԻՒՒ 232.

Դատաստանագիրք. Մեծ. 20×14.7 սմ., նոսրագիր, գրիչ՝ Ստեփաննոս Երէց, ժամանակ 1639: Մխիթար Գօշին անունը ամենեւին չէ յիշուած Չեռագրիս մէջ:

1915էն ի վեր ոչ եւս է Կարմիր վանքին Չեռագրաց հաւաքածուն: Այս պատմական վանքին բոլոր հնութիւնները (Չեռագիր, Տպագիր, արծաթեղէն, ոսկեղէն, պատկերք (իւղաներկ), քանդակներ, փայտեղէն եւայլն), իմ անձնական մատենադարանիս եւ գոյքերուս հետ փճացան:

Բարեբախտաբար Մայր ցուցակը հետս առած էի 1913ին, Անկիւրիայէ ելած ատենս, եւ այդ կը մնայ միայն իրրեւ Յիշատակարան Անկիւրիայէն եւ Կարմիր-Վանքէն:

Նորաստղեմ, 1926, Մարտ 16:

ԱՐԱՐԳԷՆ ՆՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՊԵՐՍԿԱՆ ԵՐԵՄԻԱՍ ԵՐԵՄԻԱՍ

ԱՂՈՒՂ ԱԼԼԵՆՎԵՐԳՈՒ ԵՐԵՄԻԱՍ

(Տկս չԱ. 1924, էջ 499:)

7. Միւս երգերը:

ա. Դարարս պարպել է.

Ղարարս պարպել է, սապուս չէ գալիս,
Գիշեր ցրեք գութնս ահ ու դար ելաւ.
Ջանձս նվազել ա, սիրտս ա լալիս,
Որպէս նորայմանուկ բիղաւոր ելաւ:

Մտածելով սաղ աշխարհն ջամ արի,
Ուրիշների խօսկով ինձի խամ արի.
Վայ իմ հալին թէ ինչ լուսայ ջամ արի,
Դարգերս շատացաւ միւս ամբար ելաւ:

Կանգս մաշացրի օտար աշխարի,
Մեխկերս բազմեցաւ հայ տարոյ տարի.
Բարութունս տվի շար ճանայպարի,
Օրերս պարպելով շատ անճար ելաւ:

Ծերութունս ակտել ա, կտրել ա քունս,
Չէկայ կարէղութուն, քաշվեց արեւուն.
Վարդան օղի էլ չես տեսնու գարունս,
Եղանակն փոխվեց, էս ինչ դար ելաւ:

բ. Չես յիմացի:

Չես յիմացի սուրբ գրքերի տառերըն,
Կորցրել ես սրտիտ դուրս, սխալ ես.
Գնայ կարթայ, լաւ յիմացի բառերըն,
Որ յիմանաս խօսկիտ նուրբն սղալ ես:

Սրտի ավելնորդըն կէ խօսի լեզուն,
Ոչ մէջըն ոսկուռ կայ, ոչ թէ տակըն սուն.
Անկերպ շատ խօսալ է մարդի բնութուն,
Կէ յայտնվի ամէն սուտըն սղալ ես:

Ես Ալահվերտին եմ, նման եմ օրի,
Մարգարիտ չեմ դառնայ, որ խօղըն կօխի.
Ջաւայիրս հուրունքի հետ չեմ փօխի,
Դու ճանն չէ լաւ խաղութըն սղալ ես:

գ. Ողորմ ամ:

Ողորմ ամ դարգերս աշխարհմ քեզի,
Մանկութեան չուր էսօր էղբալն չունեմ.
Ինչ մաջլիս որ նստես ասոյ հետ սաղին,
Որ ամէն յիմանան խօշհալն չունեմ:

Թէ որ դամ անիծեմ իմ հօր ու մօրս,
Մեղքն իմն է, անքաջ չարի քվորս.
Լալ ակթլաս ու մօվի կարում ան շորս,
Ագար զառ հաքցենն ես բալն չունեմ: